

**HRİSTİYANLAŞTIRILMIŞ TATARLAR:
KREŞİNLER**

*Aliya SHARAFULLİNA ** , Ahmet GÜÇ**

ÖZET

Müslüman Tatarlarla köken, dil ve tarih birliği bulunan Kreşinler, vaftiz olmalarıyla başlayan ve günümüze kadar devam eden tarihî süreçte ayrı bir etnik gurup gibi görülmüşlerdir. Genellikle, Slav kökenli olmadıkları için Ruslar, Müslüman olmadıkları için de Tatarlar tarafından dışlanmışlardır. Fakat Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rus Ortodoks Kilisesi Kreşinlerle yoğun bir yakınlaşma çabası içine girmiştir. Kreşin Tatarları, İslam'dan Hıristiyanlığa geçen bir Türk gurubu olmaları bakımından Türk kültür ve Türk din tarihi açısından ilgi çekici ve önemlidirler. Bu bakımdan Türk kültürünün farklı bir boyutunu da oluşturmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Kreşinler, Dini İnanış, İbadet, Tören, İnanç Esasları.

** Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri, Dinler Tarihi, Doktora Öğrencisi, alya_goop@hotmail.com

* Prof. Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı
aguc@uludag.edu.tr

**CHRISTIANIZED TATARS:
KRYASHENS**

ABSTRACT

Kryashens who have oneness in roots, language and history with Tatars have considered as a different ethnic group from the beginning of their baptizing until nowadays during historical process. Generally, they were excluded by Russians because of not being Slavs, and by Tatars because of not being Muslims. However, after the collapse of the Soviet Union Russian Orthodox Church has tried to get closer to them. Regarding Kryashen Tatars as a Turkish group who passed from Islam to Christianity they are very interesting and important from Turkish cultural and Turkish history of religion point of view. From this perspective they also carve out a different aspect of Turkish culture.

Key Words: Kryashens, Religious Belief, Worship, Solemnity, Faith Basics.

GİRİŞ

Tatarlar Hıristiyanlıkla Rusların İdil Bölgesini işgalinden önce tanışmıştır. Bilindiği üzere bu topraklar asırlar boyu bir ticaret merkezi olmuştur. Bu topraklara Doğudan ve Orta Asya'dan Müslüman tüccarlar geldiği gibi Hıristiyan ülkelerden de tüccarlar gelmiştir. Bulgarlar Hazar devletine tabi oldukları için X. yüzyılın ikinci yarısına kadar onlarla hem siyasi hem de ekonomik ilişkiler içerisinde olmuşlardır. Hazar devletinde ise Yahudilik, İslam, Hıristiyanlık ve geleneksel Türk dini inanışları mevcut olmuştur (Arık, 2005: 241). Ruslar X. yüzyılın sonlarında Bizans yoluyla Hıristiyanlığı kabul ettikleri için¹ Bulgar devleti de Hıristiyanlığı daha yakından tanımıştır (Kurat, 1987: 32-33).

Günümüze kadar ulaşan yazılı kaynaklara göre Bulgar devleti halkı arasında Rus tüccarlar, esirler ve Hıristiyan din adamları vardı. Nitekim arkeolojik kazılarda elde edilen malzemeler arasında haçların, ikonların ve çeşitli resimlerin bulunması da bunu doğrulamaktadır (Arık, 2005: 242).

Tarihi kaynaklardan, Kazan'ın alınmasından çok önceleri Orta İdil Bölgesinde, şehir ve köylerde İdil halkı arasına Rus esirlerinin ve göçmenlerin yerleştikleri ve onların yerli halk ile sıkı kültür alışverişinde buldukları anlaşılmaktadır. Kazan Metropoliti Germogen'in 1953 tarihli bir raporda bildirdiğine göre: "*Ruslar, esir ve esir olmayan Tatarlarla, Çuvaşlarla, Çirmişlerle (Mariler) birlikte yaşıyor, onlarla beraber yiyor, içiyor ve onlarla evleniliyorlardı*". Bu durum İvan IV'ün henüz Kazan Hanlığını ele geçirmesinden önce olmuştur (Denisov, 1959: 20).

1. Kreşinlerin Kimliği

Kendi milli şuurlarını ve dinlerini korumalarına rağmen tarihin çeşitli dönemlerinde Tatarlar arasında Hıristiyanlık da yayılma imkânı

¹ Ruslar 988-989 yılında resmi olarak Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Resmi dinin kabulü ile Rus tarihinde yeni bir devir başlamıştır. Dolayısıyla Ortodoks Hıristiyanlık, Rus kültürünün teşekkülünde çok önemli bir rol oynamıştır.

bulmuştur. Rus Ortodoks Kilisesine bağlı olan Tatarların bu kesimine Kreşin denilmiştir.

Kreşin sözü Rusçada “vaftizli” veya “vaftiz edilmiş” manalarına gelmektedir. (Şarafutdinova, 2016: 74) A. G. Şarafutdinova’ya göre “Hıristiyanlaştırılmış” ya da “vaftiz edilmiş” sözleri sadece tatarlara aittir. Nitekim bu kelime günlük kullanımda hiç yoktu. Tarihçiler Hıristiyanlaştırma faaliyetlerinin kimlere karşı yapıldığı konusunda kesin bilgi vermemektedirler. Bu bağlamda Kreşin sözcüğünün krest (haç) ve kreşenie (vaftiz etmek) sözleriyle hiç anlam bağlantısı yoktur. Nitekim kresheny (vaftiz edilmiş) ve kryaşen sözlerinin kökeni farklıdır. Gürcistanlı Tarihçi G. A. Melikişvili’ye göre Hint - Avrupa kökenli halkların dil arketiplerinde **Kra** kelimesi boynuz, **krs** ya da **kr - sen** ve **krazan** kelimeleri *şerşen* anlamına gelmektedir. *Şerşen* ise insanın psikolojik ve ruh halini anımsatan bir durumdur. (Melikişvili, 1965: 217-218, 222). Bu yüzden *Kreşen* sözcüğünün ortaya çıkışı hakkında bilgi verirken Kreşin toplumunda Eşek arısına benzeyen eşya veya objenin olup olmadığını öğrenmek gerekmektedir. Bu dönemde insanlar arasında “Eşek arısı davranışı” diye bir kavramın oluşup oluşmadığını öğrenmek için tarihçiler bunu 1990’lı yıllarda Kreşinlere sormuşlardır. Onlar da Eşek arısına benzeyen eşyanın olduğunu söylemişlerdir. Bu eşya da çocukların giydiği şapkadır. Bu şapkayı çocuklara kötü ruhlardan korunmak için giydireyorlardı. Günümüzdeki Kreşin çocukları halen bu şapkayı kullanmaktadırlar. Fakat bu söz yalnızca İdil-Ural bölgesinde Tatar Türkçesi ile konuşan Hıristiyanları ifade etmek için değil, aynı zamanda bölge sakinlerinden vaftiz olmuş, Hıristiyanlaşmış Çuvaşlar ile Mari, Mordvin ve Udmurt gibi Fin kavimleri için de kullanılmıştır. Bu yüzden “Kreşin” sözcüğü baskı ve çeşitli metotları içinde barındıran bir sözcüktür. Dolayısıyla Kreşinler denildiğinde sonradan Hıristiyanlaşan ve Hıristiyanlık anlayışları vaftiz olmanın ötesine geçmeyen kimse ve guruplar kastedilmektedir.

İdil-Ural bölgesinde "Tatar" adı etnik bir kimliği ifade ederken aynı zamanda Tatarlar dini bakımdan İslam'ın bölgedeki güçlü temsilcileri olarak da görülmektedir. Tatar kimliği Müslüman kimliği ile aynı niteliği taşımaktadır. Bundan dolayı "Kreşin Tatarları" şeklinde "Kreşin" sözü ve "Tatar" adının yan yana kullanılması Kreşinler tarafından pek hoş karşılanmamaktadır. Tarih boyunca Kreşinler için “Kreşin Tatarlar” denilmesinden çok, yalnızca “Kreşinler” adının kullanılması tercih edilmiştir. Ancak günümüzde Tatar adının etnik

bir gurubu belirtiyor olmasından dolayı, Kreşinler kendilerini “Kreşin Tatarları”² olarak adlandırmakta bir sakınca görmemektedirler (Arık, 2006: 68).

“Kreşin Tatarları” kullanımı tarihi süreçte Kreşinlerin İslam'la ilgilerinin bulunduğu anlamını taşımaktadır. Kreşinlerin Hıristiyanlıkla ilgi ve ilişkilerinin sorgulanmasına da zemin oluşturmaktadır. Bu ilişki Kreşinlerin ve Tatarların sahip oldukları kültürel özelliklerin büyük oranda ortaklığını göstermektedir. Aynı zamanda Kreşin ve diğer Müslüman Tatarların, tarihin belli dönemlerinde aynı etnik kökene ve dini görüşlere sahip oldukları ileri sürülmektedir. Dolayısıyla bu konu Müslüman Tatarlar ve Kreşinler arasında tartışmalara yol açmaktadır.

Tatarlar, Kreşinlerin kendileriyle aynı etnik kökene sahip olduklarını iddia etmektedirler. Kreşinler ise Rus politikaları neticesinde Hıristiyanlığı seçtikleri şeklindeki iddiaların doğru olmadığını söylemektedirler. Ancak, Türk kökenli bir etnik gurup olduklarını ve kendi tarihlerinin İdil Bulgar Devleti dönemine kadar gittiğini ileri sürdüklerini belirtmektedirler. Günümüzde Rus yönetimi ve Kilise de bu ikinci görüşü desteklemektedir. Aynı zamanda Kreşinlerin Tatarlardan ayrı bir etnik gurup olarak tanınmasına da destek vermektedir (Arık, 2008: 59).

2. Kreşinlerin Yaşadıkları Bölge ve Etnik Yapıları

Kreşinler, yoğun olarak Tataristan'da yaşamakta, geri kalan kısmı ise Başkurdistan (Bakalin ilçesinde), Çuvaşistan, Udmurt (Grahovsk ilçesinde), Mariyel (Mari-Tureksk ilçesinde) gibi komşu özerk Cumhuriyetlerde ve Kirov (Kil'mezsk ve Malmıjsk ilçelerinde), Samara, Orenburg, Çelyabinsk gibi eyaletlerde (Oblast) varlığını sürdürmektedirler.

Kreşin Tatarları kaynaklarda iki gruba ayrılmakta ve Eski Kreşinler (Rusça Starokreşeniye) ve Yeni Kreşinler (Rusça Novokreşeniye) olarak adlandırılmaktadırlar. Eski Kreşinler, XVI. ve XVII. yüzyılda vaftiz olanların neslinden gelenlerdir. Yeni Kreşinler ise XVIII. yüzyıl

² Rusça Tatarı Kryaşeni; Tatarca Kryaşen Tatarları

ve sonrasında vaftiz olanlardır. Bu ikinci gruptakilerin tamamına yakını XIX. yüzyıl boyunca ve XX. yüzyılın başlarında İslam'a geri dönmüşlerdir.

Etnografik ve dil bakımından Kreşinler, Molkeev, Çistopol, Batı-Kam, Elabuge, Mengel, Bakalin ve Nogaybek olmak üzere yedi guruba ayrılmaktadır. Kreşinlerin temel kültür özellikleri birçok yönden Kazan Tatarlarının kültür özellikleri ile benzeşmektedir. Kreşinler ile diğer Tatar grupları arasında da önemli farklılıklar bulunmamaktadır. Ancak İdil boyundaki Fin-Ugor halkları ile yakın ilişkileri görülmektedir. Özellikle Rus Hıristiyan geleneğinin güçlü tesiriyle Kreşin Tatarların kültüründe onları diğerlerinden ayıran gelenek ve âdetlerin oluştuğu da bilinmektedir. Kreşinler Tatar dilinin batı ve orta şivesini kullanmaktadır. Kreşinlerin çoğunlukta olduğu kiliselerde vaazlar genellikle Tatarca olarak yapılmaktadır. Aynı zamanda yayınları da bu dilde çıkmaktadır (Arık, 2006: 69).

Yaşadıkları bölge bakımından Kreşinler şu üç ana gruba ayrılmaktadır:

- a) Kuzeydoğu Tataristan'da Yaşayan Kreşinler Grubu.
- b) Doğu Tataristan'da Yaşayan Kreşinler Grubu.
- c) Batı ve Kuzeybatı Tataristan'da Yaşayan Kreşinler Grubu.

a) Kuzeydoğu Tataristan'da Yaşayan Kreşinler Grubu

Kuzeydoğu Kreşinleri Kreşinlerin en eski grubunu oluşturmaktadır. Kökenlerinin Tatarlara ve Fin-Ugor halklarına dayandığı bilinmektedir. Bunlar Kazan bölgesinin Mamadış, Laişev, Elabuga vb. ilçelerinde yaşamaktadırlar. Mesela Alavedino, Zyuri, Mamli, Nansıvar, Yantsıvar vs. köylerinde Tatar asıllı Kreşinler yaşamaktadır. Durga, Çep'ya, Yum'ya gibi köylerinde ise Udmurt asıllı Kreşinler yaşamaktadır. Çura ve Malaya Çura köylerinde ise Mari asıllı Kreşinler yaşamaktadır. Arşiv kaynaklarında bu grubun 1926'da yaklaşık kırk bin yedi yüz yetmiş dört kişilik bir nüfusa sahip oldukları ve XVI. yüzyılda Hıristiyanlaştırıldıkları ifade edilmektedir (Muhammetşin, 1957: 21-24).

b) Doğu Tataristan'da Yaşayan Kreşinler Grubu

Tataristan'ın Menzelinsk şehri civarındaki köyler, Çistopol' şehrinin güneyindeki köyler, Başkurdistan'ın Bakalı bölgesindeki köyler, Rusya'nın Çelyabinsk bölgesindeki köyler Doğu Tataristan'da yaşayan Kreşinler grubunu oluşturmaktadır. Günümüzde bu grup mensupları Nalim, Böcer, İlek, Yana Bal, Burçay, Acmi, Uktar gibi köylerde, Nagaybatsk ve Çebarkul'sk ilçelerinin köylerinde yaşamaktadırlar (Muhammetşin, 1957: 21-24). Kaynaklara göre bu grup, XVI-XVIII. yüzyıllar arasında buraya göç eden veya ettirilen Kreşin Tatarları'ndan oluşmuştur (Muhammetşin, 1957: 22-23). 1926 yılı nüfus sayımına göre Menzelinsk şehri civarındaki köylerde yaşayan Kreşinler on dokuz bin yedi yüz dokuz, Çistopol şehrine bağlı köylerde yaşayan Kreşinler altı bin, Çelyabinsk bölgesinde yaşayanlar da on bir bin iki yüz kişilik bir nüfustan oluşmaktaydı.³

c) Batı ve Kuzey Batı Tataristan'da Yaşayan Kreşinler Grubu

Tarihçilerin Mol'keevsk Kreşinler grubu olarak da adlandırdıkları bu grup Volga'nın sağ kıyısında ve Çuvaşistan Cumhuriyeti sınırı civarında yaşamaktadırlar. Bunlar kendilerinin 1740-1762 yılları arasında zorla Hıristiyanlaştırılmış Hıristiyanlar olduklarını kabul etmektedirler. Bu yüzden diğer Kreşin topluluklardan farklı bir yapıya sahiptirler (İshakov, 1993: 4). 1926 yılında yapılan nüfus sayımına göre bu grupta yedi bin dört yüz kişinin olduğu tespit edilmiştir. Bu Kreşin grubunun kökeni Tatarlara ve Çuvaşlara dayanmaktadır. Mişer Tatarlarıyla aynı dili konuşan bu grup gelenekleri açısından Çuvaşlara benzemektedir. Günümüzde bu grup Tataristan'ın dokuz köyünde yaşamaktadır. Bunlardan Mol'keevo (Melki), Staraya Bua (İske Kırbaş, İske Bua), Poleyaya Bua (Yanga Bua) köylerinde yaşayanlar yeni Kreşin Tatarlar; Hozesanovo (Hozesan), Yansurinskoye (Soravıl), Nijniy Kırbaş (Tüben Kırbaş), Staroe Tyaberdino (İrim Terbet), Bol'soe Tyaberdino (Olı Terbet), Baymurzino (Baymorza, Ere) köylerinde yaşayanlar ise yeni Kreşin Çuvaşlar olarak bilinmektedir (İshakov, 1993: 5-6).

³ Tarihçiler, Çelyabinsk bölgesinde yaşayan Kreşinleri Nagaybaklar olarak da adlandırmaktadır.

3. Kreşinlerin Nüfusu

“Kreşin Meselesi” Tataristan’da 1917’den sonra ortaya çıkmıştır. 1917-1920’de Kreşinlere özerklik verilmesi veya diğer Tatarlarla birleşmeleri gündeme getirilmiştir. Sonunda orta yol bulunmuş ve Kreşinlere “kültür özerkliği” verilmiştir. Daha sonra Sovyetler Birliği döneminde devlet ateizme dayalı bir siyaset yürüttüğünden, Kreşinlerin özelliklerini olduğu gibi korumaları mümkün olmamış ve kendilerine has mabet, öğrenim ve kültür kurumlarından yoksun bırakılmışlardır. 1920 ve 1926 yıllarındaki sayımlarda Tatarların bu kesimi, “Kreşinler” adıyla ayrı bir halk olarak kaydedilmiş ve sayıları yaklaşık 120000 olarak tespit edilmiştir. Sonraki sayımlarda Kreşinler, Tatar grubuna dâhil edilmiş ve ayrı bir etnik gurup olarak sayılmamışlardır. 2002 yılında yapılan nüfus sayımında da ayrı bir gurup olarak kabul edilmeyen Kreşinlerin sayısı, Rusya Bilimler Akademisi Etnoloji ve Antropoloji Enstitüsü’nün verdiği bilgilere göre 300000 civarındadır. Bunların 200000’inin Tataristan’da yaşadığı kaydedilmektedir (Arık, 2006: 70).

4. Kreşin Tatarların İslam’a Dönüş Hareketi

Kazan’ın Ruslar tarafından işgalinin ardından kurulan piskoposlukta bölge halkını Hıristiyanlaştırmakla görevlendirilen ilk Piskopos Guri’nin ölümünden sonra, vaftiz edilmiş olan gayri Rus unsurlarla birlikte Kreşin Tatarları arasında İslam’a dönüş ciddi bir sorun haline gelmiştir. Dönemin Metropoliti Germogen, Çar Feodor İvanoviç’e yazdığı bir mektupta vaftiz edilmiş Tatarlardan bazılarının önceki inanışlarına tamamen döndüklerinden ve diğerlerinin de sadece ismen Hıristiyan olduklarından şikâyet etmiştir.

Hıristiyanlaştırma yönünde katı bir biçimde uygulanan cezalandırıcı ve uzlaştırıcı tedbirler din değiştiren Tatarların sayısını artırmada fayda sağlamamıştır. Tam tersine Tatarların hoşnutsuzluğunu artırmış ve onları isyana teşvik etmiştir. Tatarların 1669 ve 1670’deki Stefan Razin isyanına katılmaları bunu ispatlamaktadır.

Hıristiyanlığın Tatarlar üzerindeki etkisi belli bir süre yüzeysel düzeyde kalmıştır. Kazan Metropoliti Silvester 1729 yılında hükümete sunduğu raporda bu konu hakkında şu bilgilere yer vermiştir: “Ataları 170 yıl önce vaftiz olmayı kabul etmiş olan Kreşin Tatarların yaşamında

Hıristiyanlaştırılmış Tatarlar: Kreşinler

Hıristiyanlığa özgü bir yaşam tarzına rastlanmamaktadır. Onlar ne ibadete katılıyor, ne Rusça konuşuyor, ne kiliseyi ziyaret ediyor, aksine kendi Tatar âdetlerini koruyorlar, Tatar mezarlıklarına defnediliyorlar ve çocuklarını da vaftiz ettirmiyorlar” (Muhammetşin, Moskova 1977: 17).

Bu dönemde Kreşinlerin büyük çoğunluğu korku ve baskıyla vaftiz oldukları için ilk fırsatta kitle halinde tekrar İslam’a dönmüşlerdir. Özellikle XIX. yüzyılda Müslüman mahallelerinin yeniden örgütlenmesi ve İslam literatürünün çoğalarak yaygınlaşması Kreşinler arasında İslam’a geri dönüş hareketini hızlandırmıştır. Bu yüzden Müslüman kesim Kreşin kardeşlerini İslam’a geri döndürmek için harekete geçmiştir. Özellikle Müslüman din görevlilerinin bu hareketi XIX. yüzyılın başlarında artmış ve etkili olmuştur. Geçmişte zorla vaftiz edilmiş olan Tatarların İslam’a dönme hareketi XIX. yüzyıl boyunca ısrarla devam etmiştir (Arık, 2006: 79).

Kazanlı Müslüman Tatarlar XX. yüzyılın ilk on yılının sonlarında bir “İslami Tebliğ Heyeti” örgütlemiştir. Bu heyet özellikle Çuvaşların ve Kreşin Tatarların çocuklarının Müslüman medreselerinde okumasını sağlamıştır. Rus hükümeti, Kreşinleri Hıristiyanlıkta alıkoymak için 1908 yılında ilk önce Nijni Novgorod’da, daha sonra Kazan’da Müslüman din görevlilerine Kreşinleri etkilememeleri yönünde bir genelge yayımlamıştır. İçişleri Bakanlığı da 1910 yılında Kont A.P. İgnatiyev’in başkanlığında, İdil bölgesindeki Tatar Müslüman etkisini önleyecek tedbirleri planlamak amacıyla özel bir konferans tertip etmiştir. Bu konferans Müslüman Dinî İdaresini, Tatar kökenli olmayan diğer gayri Rus unsurların Tatarlaşmasına katkıda bulunan yapay bir İslam merkezi olarak nitelendirerek dinî idarenin gücünün kısıtlanmasını önermiş ve daha sonra bakanlık bu yönde kararlar almıştır. İslamlaşma hareketine karşı bir tedbir olarak, yeniden İslam’a dönmek isteyenlere nasihatte bulunmak için çeşitli bölgelere papazlar gönderilmiştir. Kazan Piskoposu da valilere başvurarak, nasihatçi papazlara devlet memurları tarafından yardım edilmesini istemiştir. Kreşinler, papazların ve devlet memurlarının hapse atma, işkence ve Sibiryaya sürgün etme gibi katı uygulamalarına karşı şiddetle tepki göstermiş ve ağır sıkıntılara katlanmışlardır. Hıristiyanlaştırma faaliyetlerine karşılık veren Kreşinlerin bir kısmı XX. Yüzyıla, eskisi gibi dıştan Ortodoks içten Müslüman olarak girmiştir. Bu kesimden bazıları 1905-1906 yıllarında oluşan ve kısa süren hürriyet ortamında İslam’a dönebilmiştir. Genel bilgilere göre 1917’den sonra İslam’a geri dönmek isteyip de dönemeyen Kreşin

artık kalmamıştır. Kalan kesim ise İslam'dan çok uzaklaşmış kimselerden ya da "geleneksel inanışlarını sürdüren" (animist, şamanist) ve vaftiz olan Eski Kreşinler'den ibaret olmuştur (Arık, 2006: 80).

5. Kreşinlerin Geleneksel Dini İnanışları

Kreşinler geçmişte putperest olan halklardan ya da İslam'ı fazla tanımamış Tatarlardan oluşmuştur. Ancak günümüzde yaşayan Kreşinlerin kültüründe İslam ve Hıristiyanlık öncesine ait Türk kültür özelliklerine ve geleneksel Türk dini inanışlarının izlerine rastlanabilmektedir. Bunun yanında Kreşinler Müslüman Tatarlardan ayrıldıkları için İslam kültürüne ait bazı unsurları da yaşatmaktadırlar. Kreşin Tatarların dini inanışlarını, geleneksel Kreşin dini inanışları ile ve İslam ve Hıristiyanlıkla bağlantılı olarak incelemek mümkündür.

Genel olarak bütün Türklerin evrensel dinlerden birini kabul etmeden önce geleneksel Türk dini inanışları vardı. Türklerin, içinde totemizm, animizm ve Şamanizm gibi unsurların da yer aldığı inanç sistemine sahip oldukları bilinmektedir. Günümüzde, bütün Türk topluluklarında olduğu gibi Kreşin Tatarlarında da bu inanışların izlerine rastlamak mümkündür (Arık, 2006: 70-71).

Rusya İmparatorluğu misyonerlerinin gayretlerinin bir sonucu olarak Kreşinler bugün Ortodoksluğa mensuptur. Kreşinler, Hıristiyanlıktan teslis inancını almış olmakla birlikte, geleneksel inanışlarını ve eskiden beri uyguladıkları geleneklerini bugüne kadar korumuşlardır. Fakat Kilise her zaman Kreşinleri bu inanışlarından vazgeçirmek istemiştir. Nispeten de olsa sonuçta başarılı olmuştur. Kilise'nin yapmış olduğu baskılar sonucunda, günümüzdeki Kreşinler inanışlarının çoğunu unutmuştur. Fakat her türlü baskıya rağmen Kreşinler kendi dini inanışlarından kaynaklanan uygulamalarını, gelenek ve görenekleri ile birleştirerek kendilerine özgü Ortodoks Hıristiyanlıklarını devam ettire gelmişlerdir. Bu inanışlar günümüzde de devam etmektedir. Ancak bu inanışlar, dini içeriğe sahip olmaktan ziyade folklorik özellikler taşıyan inanışlar şeklinde devam etmektedir (Yusipova, 2003: 90).

5.1. Gök Tanrı (Tengricilik)

İnsanlar tarih boyunca doğaüstü güçlere inanmışlardır. Coğrafi konuma ve toplum yapısına göre bu güçlerin adları, güçleri ve konumları farklı olmuştur. Bu farklılık ise zaman içerisinde değişik inanç sistemlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Çok Tanrı veya Tengricilik inancı, tarihi Türk topluluklarının hemen hepsinde görülen bir inanç sistemidir (Aydın, 2005: 258). Mesela, Oğuzların Seyhun nehri çevresindeki yurtlarından X. yüzyılda geçen İbn Fazlan bu konuda: "İçlerinden biri (Oğuzlar) zulme uğrar veya sevmediği bir şey görürse, başını semaya kaldırıp bir tanrı der. Bu Türkçe Allah demektir..." (İbn Fazlan, 1995: 31) demiştir. Eski Türk topluluklarında mevcut olan bu Gök Tanrı inancı yazılı bir kaynağa dayanmaksızın, kendi iç kültürel dinamiklerinden doğan bir inançtır. Bu inanç kuşaklar boyu aktararak günümüze kadar ulaşan, gelenek ve göreneklerle şekillenmiş inanç ve pratikler bütünüdür (Güngör, 2007: 2). Türklerin geleneksel dinlerinin merkezinde de Tanrı inancı bulunur. Eski Türklerde tanrı inancının esasları Çin kaynaklarından, Orhun Yazıtlarından ve diğer kaynaklardan tespit edilmiştir. Bu kaynaklara göre: "Tanrı yardım eder, takdir eder, yaratır, her şeyi bilir, ebedidir, yaşam ve ölüm O'nun iradesine bağlıdır, kendisine karşı gelinemez, cezalandırır ve adına yemin edilir, gece ile gündüzü yaratır ..." (Schmidt, 1966: 70-71). Buradan, Tanrı'yı gökle ilişkilendirdikleri ortaya çıkmaktadır (Arık, 2012: 38).

a. Kreşinlerin Tanrı İnancı

Günümüzde Ortodoks olarak kabul edilen Kreşinlerin çoğu, Ortodoks Hıristiyanların inandıkları Baba-Oğul-Kutsal Ruh'tan oluşan teslis inancını benimsemektedirler. Böylece, üç unsurdan oluşan bir Tanrı tasavvur etmektedirler. Bu tanrısal güç Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlüsünden ibarettir. Teslisin ilk unsuru olan Baba yaratıcı ve düzenleyici tanrısal gücü, Oğul kurtarıcı ve yargılayıcı tanrısal gücü temsil etmektedir. Kutsal ruhun da, Oğul'u destekleyici ve kişilere bireysel imanı ulaştırıcı tanrısal güç olduğu düşünülmektedir (Gündüz, 1998: 169).

Kreşinlerin, tarihi süreçte olduğu gibi XX. yüzyıl başlarında bile Hıristiyanlık şuur ve bilincini tam olarak kazanamadıkları Rus kaynaklarınca da her zaman itiraf edilegelmiştir. Buna rağmen Rus Ortodoks Kilisesi Kreşinlere büyük önem vermeye ve onlarda

Hıristiyanlık bilincini güçlendirmeye günümüzde de devam etmektedir. Fakat Hıristiyanlık, Kreşinlerin yaşamında öğretileriyle de ahlaki özellikleriyle de yer alabilmiş değildir. Her şeyden önce Kreşinler Hıristiyanlıktaki Tanrı anlayışını anlayamamış ve kavrayamamışlardır. Hıristiyanlıktaki “teslis-üçleme inancı” da onlar tarafından anlaşılmamıştır. Aynı şekilde Hıristiyanlığın, ismi dışında, İsa Mesih hakkında öğrettiği bilgilere de sahip olamamışlardır. Hatta Hz. İsa’yı bir peygamber olarak kabul etmişlerdir. Yani bu konuda Müslüman Tatarlar arasında yaygın olan bilgilere sahip olmuşlardır. Kreşinlerin Hıristiyanlıktaki Tanrı anlayışı konusundaki inanç ve bilgi düzeyleri, onların genellikle kilise görevlilerine, kiliselerdeki ikonları kastederek, “acaba bunlar Tanrı mı?” şeklindeki sorularından anlaşılmalıdır. Bunun yanında, diğer Hıristiyanları heyecanlandıran ve Mesih’e, havarilere ve azizlere duyulan sevgiyi harekete geçiren bilgi, rivayet ve hikâyeler Kreşinler’de aynı etkiyi göstermemiştir (Arık, 2006: 81).

b. Kreşinlerin İnanıldığı Bazı Ruhlar

Kreşinlerin bir takım ruhsal güçlerin varlıklarına da inanıldıkları görülmektedir. Onlara göre de Tanrının hizmetinde bulunan ve doğa olaylarını idare eden çeşitli ruhlar mevcuttur. Aynı zamanda bu ruhlar, bütün dünya insanların hayatlarına ve kaderlerine de etki etmekte ve yön vermektedirler. Hatta bu ruhlar arasında insanları, onların evlerini, yiyeceklerini, hayvanlarını, mal-mülklerini yöneten ve koruyanlar da yer almaktadır. Diğer taraftan, çeşitli hastalıkların, felaketlerin ve ölümün de bu ruhların faaliyetleri sonucunda meydana geldiği düşünülmektedir. Bu inancıya göre kendisine kötü ruh müptela olan insan, hastalanır ve bu hastalık sonucunda ölebilir. Geleneksel inanışlarını da sürdüren Kreşinler, bu ruhlardan herhangi birini sinirlendirmekten korkarlar. Bunların kötülüklerinden korunmak amacıyla sık sık bu ruhlara çeşitli hediye ve kurbanları sunar, adak adar, törenler düzenler ya da dua ederek onları merhamete getirmeye çalışırlar. Ayrıca bu ruhlardan birçoğunun yeryüzüne yerleştikleri tasavvur edilmekte ve çeşitli kılıklarda göründüklerine inanılmaktadır. Bu ruhlardan bazıları şunlardır:

(1) Tukatmış

Tukatmış, kötü bir ruh olarak bilinmektedir. Kreşinler onun bazen büyücü bir kadın kılığına bürünebileceğine; sokakta ise domuz, kaz

Hristiyanlaştırılmış Tatarlar: Kreşinler

veya koyun gibi bir hayvana dönüşebileceğine inanırlar. Tukatmuş'ın kendi nefesiyle onlara hastalık ve zarar verebileceğine inandıkları için ondan çok korkarlar. Onun kötülüklerinden korunmak için çeşitli uygulamalarda bulunurlar. Mesela bira içtiklerinde, içkiye küçük parmaklarını batırırlar, böylece ondan korunacaklarına inanırlar (Bayazitova, 93: 152).

(2) Abzar İyase (Ahır Ruhı)

Genellikle iyi bir ruh olarak bilinen Abzar İyase⁴ (ahır ruhu) erkek bir ruhtur. Kreşinler, onun ahırda yaşadığına ve atlara baktığına inanırlar. Bundan dolayı bazı Kreşinlerde Abzar İyase At İyase (At Ruhı) olarak da bilinir. Bu ruhun sevmediği atı dövdüğüne, sevdiği atın ise yelesini ördüğüne inanırlar (Bayazitova, 93: 152).

(3) Kırsut

Ev kadını ruhu olarak kabul edilen ruha Kırsut denilir. Bu ruhun, evde sobanın yanında yattığına ve evi gözetleyip koruduğuna inanılır. Kreşinler, onun iyi bir ruh olduğuna ve beyaz elbiseli bir kadın ya da genç bir kız olarak görüldüğüne inanırlar. Evin sahibi başka bir yere gittiğinde, Kırsut'un onun evine, hatta hayvanlarına da baktığı düşünülür (Bayazitova, 93: 152).

(4) Kiremet

Kreşinler, bazı yerlerde birçok kötü ruhun bulunduğuna inanır, bu ruhlara ve onların bulunduğu yerlere de Kiremet⁵ adını verirler. Kreşinler, bu ruhların kendilerine hastalık ve felaketler getirebileceğine inandıkları için Kiremet'ten korkarlar. Birisi hastalandığı zaman ona bu hastalığı bu kötü ruhların gönderdiğine inanılır. Bu ruhların insanlara zarar vermemeleri veya hastalandırdıkları insandan uzaklaşmaları için onlara hediyeler sunulur. Bu yüzden, onların bulduklarına inanılan yerlere gidilerek

⁴ Bazı Kreşinler Abzar İyase'ni sadece İye (Ruh) olarak adlandırır.

⁵ Kiremet, farklı köylerde farklı şekillerde yorumlanır. Onu bir ağaç ya da bir pınar olarak kabul edenler de vardır. Bu ağacı kesen insanın öleceğine inanılır.

o yerlerdeki ağaçların dallarına para asılır, toprağa un serpilir veya kurban kesilir (Bayazitova, 93: 151).

5.2. Kreşin Halk İnanışları

Kreşin Tatarlarının geleneksel dinlerinin temelinde arkaik inanma şekli mevcuttur. Geleneksel Kreşin dininin temel unsurları dikkate alındığında bunların ateş kültü, su kültü, güneş kültü, Gök Tanrı ve ölümle bağlantılı oldukları görülmektedir.

122

a) Ateş ve Ocakla İlgili İnanışlar

İİBF Dergi
36/2
Aralık
December
2017

Ateş İnanışı, Türk kültürü ve mitolojisinde de önemle yer almaktadır. Genel olarak bütün Türklerde olduğu gibi Kreşinlerin geleneksel inançlarında da ateş inancı ve tabiat unsurlarının kutsallaştırılması ayıdır. Ateş inancı arkaik olmasına rağmen Kreşinlerde bu kült XX. asra kadar devam etmiştir (İshakov, 2014: 67). En önemli ateş inancı ayinlerinden biri "*Ateş Bulma Töreni*" dir. Bu törenin birkaç ana teması şunlardır:

- Yeni bir hayat döngüsünün başlangıcı,
- Tabiatın ve insanların kötü güçlerden ve ruhlardan temizlenmesi,
- Dünyanın yenilenmesi.

Kreşinler yaz döneminin belirli bir gününde evde ki ateşe (ocağa) su döker ve böylece bütün evler ateş kaynağından (ocaktan) mahrum kalırdı. Bu ayinin sembolik anlamı sadece "*eski*" ateşi yok etmek değildir, aynı zamanda negatif olgulardan da temizlenmektir. Ayin esnasında erkekler belirli tepelerde geçit kazarlar ve bu geçitten yerleşim yerindeki bütün insan ve hayvanların geçmesi gerekirdi. Geçitlerden geçmenin anlamı ise temizlenmek ve yeni hayata başlama sembolüdür. "*Temizlenme*" töreninden sonra "*yeni ateşi*" çakmak taşıyla tutuştururlardı. Nitekim bu tören için özel kanlı kurban merasimi uygulanır ve bu kurban etinden (inek, nadiren koyun) "*yeni*" ateşte yemek yapılır ve oradaki insanlara dağıtıldı. Yemek bittikten sonra ise herkes evine "*yeni*" ateşi götürürdü.

XIX. asrın ikinci yarısından sonra bu tören sadece doğal afetlerden sonra yapılmaya başlanmıştır (İshakov, 2014: 67-69). Nitekim bu

afetlerin, ateş “*eski*” olduğundan dolayı ortaya çıktığı düşünülüyordu. Bu yüzden de ateşin “*yenilenmesi*” şarttı.⁶

Kreşinlerde *ateş inanişına* kutsal bir önem atfedilmiştir. Yani bu, kötü ruhlardan ve hastalıklardan temizlenmek anlamına gelmektedir. Mesela bu inaniş doğrutusunda Paskalya⁷ bayramından önce her evin avlusunda samandan büyük ateş yakılırdı (Aydın, 2005:599-600). Herkes o ateşin üzerinden: “*Çirem-çorum kitsen*” yani “*hastalığım-mastalığım geçsin*” diyerek atlardı. Bazı Kreşinlerde bu tören güneş doğmadan önce yapılır ve “*ateşten geçmek*” diye adlandırılırdı. Yeni evlenen çiftler de bu töreni yapmak zorundaydı. Evlilik dönemi ancak bu töreni yaptıktan sonra başlardı. Hayvanların hastalıklardan kurtulması için de ilkbaharda bu ateşin dumanından geçirilirlerdi. Ateşin sembolik olarak kötü güçlerden korunması, *Kış Gündönümü-Nardugan*⁸ bayramında kullanılırdı. Bu bayramın önemli elementlerinden birisi köy yakınındaki tepelerde ateş yakmaktır. Kreşinlerin ateş inanişinin ilkel unsurlarından birisi olarak “*Ut Tıydiru*” yani “*Ateşi Doymak*” törenini sayabiliriz. Bu tören esnasında yemek pişirilirken ocağın içine yağ veya bira dökülürdü. Aynı zamanda ateşi kutsallaştırmanın yanında bazı yasaklar da gelirdi (İshakov, 2014: 69-70). Mesela ateşle oynamaya, ateşi kirlletmeye, tükürmeye ve ateş içine keskin metal eşyalar atmaya müsaade edilmezdi.

Ateşin olağanüstü varlık olduğuna inanıldığı için, “*Ut İyasi*” yani “*Ateş İyesi*”nin (Beydili, 2004: 270-276) varlığına inanılırdı.¹⁰

⁶ Tatar-Müslümanlarda bu tören İslam’ı kabul ettikten sonra hemen iptal edilmiştir. Benzer törenler İdil-Ural bölgesindeki diğer toplumlarda da görülmektedir. Mesela, Çuvaş, Mordova, Udmurt ve aynı zamanda Kavkaz bölgesindeki Karaçay Çerkezlerde de görülmektedir.

⁷ Hz. İsa’nın çarmıha gerilerek mezara konuluşunun üçüncü günü dirilmesi anısına yapılan yortudur.

⁸ İleriki sayfalarda ayrıntılı bilgi verilecektir.

⁹ İye (Tatarca: Ия veya İyä, Çuvaşça: Ийе, Yakutça: Иччи, Türkmençe: Eýe, Kazakça: Ие, Tuvaca: Ээ, Özbekçe: Ega, Kırgızca: Ээ, Osmanlıca: اِي veya اِي, Rusça: Ийе) - Türk, Altay ve Tatar mitolojilerinde koruyucu ruh. Değişik Türk dillerinde Yiye, Ege, İçi, Is, Ez şeklinde de söylenir. Moğolcada Ezen, Ejen, Eçen, Edin olarak bilinir. Genel ve özel olmak

Kreşinlerdeki ateş inancı ile Zerdüştlükteki¹¹ (Aydın, 2005:60) ateş inancı arasında bazı benzerlikler göze çarpmaktadır. İngiliz araştırmacı Boyn'a göre Zerdüştlük en eski dinlerden biri olup insan uygarlığını görünür biçimde etkilemiştir. Mesela "Temizlenme" ve "Geçit" törenleri Zerdüştlükte de mevcuttur. Bu törenlerin, Eski İran'ın dini bayramı olarak bilinen Kış Gündönümü Harramruz (Aydın, 2005:60) ile de anlam bağlantısı kurulabilir (İshakov, 2014: 70-71).

b) Su, Pınar ve Nehir İle İlgili İnanışlar

124
İİBF Dergi
36/2
Aralık
December
2017

Her dinde kutsal sözlerle takdis edilmiş veya kutsallaştırılmış birtakım güçlerle teması olan temizleyici sular mevcuttur. Bu sular temizler, takdis eder, İblisleri kovar ve yeni bir hayat bahşeder. İşte dinlerdeki abdest, su serpmeye, banyo yapma gibi çok sayıdaki pratiğin anlamı budur (Aydın, 2005:703).

Türk topluluklarının genelinde su kaynaklarıyla, göl, pınar ve nehirlerle ilgili inanış ve uygulamalar mevcut olmuştur (Arık, 2012: 161). Kreşinlerin dini inanç bütünlüğü içinde yer alan su inancı da önem arz etmektedir. Genel olarak ırmak ve pınarlar Kreşinlerde kutsal yer olarak bilinmektedir. Su, halk tıbbında önemli unsurlardan sayılmaktadır. Kötü güçlerden kurtulmak için de su ayinleri yapılmaktadır. Mesela güneşin doğuşundan önce uç kaynaktan alınan suyun büyüleyici özellikler taşıdığına inanılmaktadır. Bu suyun (tan su) hastalığı kendi içine aldığı düşünülüyordu. Su büyüleyici koruma rolünü de üstlenmiş; nazardan ve kötü ruhlardan koruduğuna da inanılmıştır (İshakov, 2014: 70-71).

Eski Kreşin inancına göre mesela doğru hayat sürdürmeyen ve büyü yapan bir kadının (*Ubirli, ubirli karçık*) kötü ruhundan korunmak için onun mezarına 40 kova su dökülmesi gerekirdi. Bazen yağmur

üzere iki anlamı vardır. Genel Anlamı: Sahip, koruyucu, yani bir şeyin maliki. Özel Anlamı ise "Bir şeyin koruyucu ruhudur. Bir varlığın içindeki gizli güçtür.

¹⁰ Müslüman Tatarlarda da hala bu inanç mevcuttur. Müslüman olmalarına rağmen "Su İyesi", "Ateş İyesi", "Ev İyesi", "Yol İyesi"ne dua edilmektedir.

¹¹ Zerdüş'tün dini prensiplerindeki Ahiret inancında kötüler ateşle cezalandırılacak.

yağmadığı zamanlarda da aynı ayin yapılırdı.¹² Suyun koruma özelliğine inanıldığı için eski mezarlıklar nehir veya çukur yakınlarına yapılırdı. Aynı zamanda nehir bu dünya ile öbür dünya arasında bir bölünme olarak kabul edilirdi. Genellikle çoğu efsane ve masallarda kahramanın maddi olmayan dünyaya geçmek için önce su engellerini aşması gerekirdi. Nehrin "ölüler dünyası" ile bağlantısının olduğu Kreşinlerin fal bakma merasimlerinde de görülür. Bu merasimler ilkbahar ve yazın gün doğuşunda yapılır. Gençler nehir yanına toplanır ve nehrin akışına kumaş parçası bırakırlar. Kumaşın akışına göre insanın ölüp ölmeyeceğini ya da ne kadar yaşayacağını belirlemeye çalışırlardı. Evlenme merasiminde gelin kız "Su İye"¹³ sine kurban sunardı (Beydili, 2004: 270-271). Düğünden sonra (yeni aile içine girdikten sonra) ilk defa su kaynağına (mesela ırmağa) giderken de oraya gümüş para bağışlanırdı. Bazı bölgelerde de ilk su kaynağını ziyaret ederken kumaş parçası ve ip kurban olarak sunulurdu.¹⁴ İlk kez nehre veya ırmağa gelen herkesin *Su İyesine* bir şey sunması gerekirdi. Mesela kadın saç telini, erkekler de sakal telini sunabilirdi. Hastalıklardan kurtulmak için de su kıyılarına kumaş parçaları ve tuz götürülür; ilkbaharda toplu ayinler yapılırdı. Uyuz hastalığı akıp gitsin diye *Su İyesine* dua edilirdi (İshakov, 2014: 71-72). *Ateş İnanışında* olduğu gibi *Su İnanışında* da suya tükürmek, suya çöp atmak ve ırmaklarda kirli çamaşır çalkalamak gibi belirli yasaklar mevcuttu.

c) Güneş, Ay ve Yıldızlarla İlgili İnanışlar

Güneşe hayat sembolü olarak saygılı davranma anlayışı hemen hemen bütün halklarda mevcuttur. Bu anlayışın etkisini Kreşinlerin hem maddi hem de manevi kültürlerinde görmek mümkündür. Güneş simgesi evin dış kısmında yer almaktadır. Kreşinlerin geleneksel kıyafetlerinin rengi de beyaz ve kırmızıdan¹⁵ oluşmaktadır. Elbiselerindeki desenlerde de güneş simgesi vardır. Güneşi anımsatan gümüş takılar da Kreşinlerde önemli aksesuardır. Güneş simgesinin daha çok alanda kullanılması Nardugan bayramında görülür. D.R.

¹² Günümüzde Tataristan'daki bazı Müslüman köylerinde bile bu tören yapılmaktadır.

¹³ İyelerin en önemlisi, Su İyesi'dir. O suda yaşar.

¹⁴ Benzer tören Müslüman – Tatar köylerinde de yapılmaktadır.

¹⁵ Güneş rengi

Sharafutdinovaya göre: “Nardugan Bayramının temelinde Güneş Tanrıya tapma vardır”.

Doğu (güneşin doğduğu taraf) Kreşinlerde kutsal sayılmaktadır. Kreşinler geleneksel ibadetlerini yaparken o tarafa yönelir. Dini ibadetlerini yapabilmeleri için az bulutlu, bulutsuz veya güneşli havanın olması şarttır. Dua da güneşe bakılarak yapılır. Güneş inancı göz hastalıklarını tedavi ederken de görülür. Mesela bu hastalığa yakalandıktan sonra beyaz bir ördeğe yiyecek verilir ve: “Güneş anası, Güneş atası, kendi aydınlığını bana ver” denilir. Mesela Laiş bölgesinde (Kazan Velayetinde) olduğu gibi, bazı bölgelerde göz hastalığı olan kimsenin Güneş Tanrısına beyaz bir tavuk kurban etmesi gerekirdi. Kesilen kurbanın etinin hepsini hastanın kendisi yiyip bitirirdi (İshakov, 2014: 72-74).

126
İİBF Dergi
36/2
Aralık
December
2017

Günümüze kadar oluşan efsane ve mitlere göre Kreşinlerde beyaz at kurbanı çok yaygın olmuştur. XIX. asırda uygulanan yasak yemekler listesinde “at eti” de yer almıştır. Ancak XX. asırda bu yasak tamamen kalkmıştır.¹⁶

Güneş İnanışı yanında Kreşinlerde ay ve yıldızlarla ilgili inanışlara da rastlanmaktadır. Ay simgesi antropomorfik özelliklere sahiptir. Bu özellik Nardugan Bayramında bayanların fal bakışlarında göze çarpar. Kreşinlerin dini inanışlarına göre gökyüzünün insanla bağlantısı vardır ve onun hayatını etkiler. Yıldızlar da yeryüzünde yaşayan ruhlarla ilişkilidir. Eğer gökyüzünde bir yıldız kayarsa bu, yeryüzünde bir insanın vefat ettiği anlamına gelir.

d) Tabiat, Orman ve Ağaçla İlgili İnanışlar

Kreşinlerin geleneksel inancında tabiat ile olan ilişkiler de çok sıktır. Onlarda da medeniyetin beşiği olarak kabul edilen ağaca ve ağaç sevgisine çok önem verilir. Bu ağaçlar arasında özellikle kayın, çam, kavak, ardıç, çınar önemli yer tutar.

¹⁶ Rus Ortodoks Kilisesi tarafından uygulanmıştır.

Kreşinlerde ağaçla ilgili inanışlara da rastlanır. Tatar mitolojisinde dünya modeli “dünya ağacı”¹⁷ etrafında kurulmuştur (Ergun, 2000: 22-30). Kreşin inancına göre bu ağacın imgesini yalnız duran meşe ağacı verir. Türk halklarında o dönemde yüksek ağaçlar ve dağlar Tengri kültü ile çok özdeşleştirilmişlerdi. Mesela Kaşgari Mahmud’a göre İslamiyet’i henüz kabul etmeyen Türkler bile yüksek dağları ve yüksek ağaçları Tengri adıyla adlandırmışlardı (Kaşgari, 1990: 418).

Kreşin inanç sisteminde kutsal ağaçlar Gök Tanrı’nın sembelleri arasındadır. Bu ağaçlar gökte bulunan ve Tanrı’nın yaşadığı düşünülen cennete kadar yükselmektedir. Fakat tüm ağaçlar da kutsal değildir. Kutsal kabul edilen ağaçların belli özellikleri vardır (İshakov, 2014: 76). Bir ağacın kutsal olarak kabul edilebilmesi için mutlaka bu vasıflardan en az birine sahip olması gerekir. Bu vasıflar şunlardır:

1. Ağaç yalnız olmalıdır.
2. Yapraklarını ya yaz-kış dökmeyen ya da çok az döken bir ağaç olmalıdır.
3. Etrafındaki ağaçlardan ya daha uzun ya daha heybetli ya da daha gösterişli olmalıdır.
4. Meyvesiz olmalıdır.
5. Etrafındaki ağaçlardan daha yaşlı olmalıdır.
6. Geniş ve koyu gölgeli olmalıdır (Ergun, 2000: 23-24).

¹⁷ “Mitolojik dönem Türk düşüncesinde kutsal (mübarek) ağaç, Tanrı’ya ulaşmanın yoludur. Yani Tanrıyla insan arasında bir vasıttır. İnanca göre kutsal dağlar gibi kutsal ağaçların da başları insan gözüyle görülmeyecek şekilde göğe doğru uzanmakta ve Türk düşüncesine göre gökte olduğu farz edilen ve bir ışık âleminde ibaret olan Cennet’e ulaşmaktadır. Cennet de Türk düşüncesinde esas itibarıyla ‘mekândan münezzeh’ olarak kabul edilen Tanrı’nın dünyayı ve insanları idare ettiği mekândır. Kutsal ağaçlar, zamanla bu konumdan uzaklaşarak Türkün düşüncesinde Tanrı’nın somut bir görüntüsü olarak algılanmaya başlamış ve “tanrısallık” kazanmıştır. Dağ ve Hakanla birlikte bir nevi Tanrı’nın yeryüzündeki izdüşümü olarak görülür hale gelmiştir. Tanrı değil, fakat tanrısız olarak kabul edilen kutsal ağaç, Türk düşüncesinde ileriki dönemlerde Tanrı’yı sembolize etmeye başlamıştır. Kutsal ağaç artık mitolojinin sözcüklerinde Tanrı’nın ve dünyadaki tanrısallığın sembolü haline gelmiştir”.

Aynı zamanda ağaç bir gücü temsil eder. Ağaç, “yıkılmazlık, devamlılık ve düzenli olarak tekrar ortaya çıkışı” gibi özellikleriyle hayatın düzeni içinde kutsalın gücü olarak kendisini gösterir (Eliade, 2005: 317-321). Kreşinlere göre ağaçlar yeni doğan çocukların koruyucusudurlar. Mesela doğumu kolaylaştırırlar, toprak ağaçları koruduğu gibi ağaçlar da çocukların hayatlarını korurlar. Ağaçlara dokunmak, yaklaşmak insanlar için hayırlı ve faydalıdır. Bununla kuvvet kazanan kadının verimliliği ve doğurganlığı artar (Eliade, 2005: 363-364). Ağaç, mağara kültürüne benzer biçimde anne rahmi, çoğalma ve üreme anlamlarına gelir. Yine ağaç kutsal nitelikli törenlerde de kullanılır. Bu manada ağaç: Şeytan ya da kötü ruhları kovma, güneşin batışını engelleme, rüzgârı estirme ya da durdurma, ay tutulmasını engelleme gibi tabiat olaylarını yönlendirme, sağaltma, defin, suyun kaynağını bulma, çocuk sahibi olma, doğan çocuğu yaşatma ve bereketi artırmak için yapılan mevsimlik törenlerde vazgeçilmez unsurlardan biridir (Kaya, 2007: 533-534).

Kreşinlerde, sebepsiz yere ağaç kesmek, israf etmek vb. gibi tabiatla bağlantısı olan tabular¹⁸ da mevcuttur. Onlara göre insan tabiatın ihtiyacı kadarını alabilir. Mesela evin karşısındaki ağacı kesmek, ailenin mutluluğun sona erme anlamını taşır. Kreşinler ibadetlerini arsalarda, ormanlarda, göl kıyısında, kutsal ağaç yanında yaparlardı. Dolayısıyla insan kendisini tabiatla bütünleşmiş olarak hissedirdi. Eğer insan tabiata zarar verirse, tabiatın da insana (hastalık, kuraklık vb. gibi) zarar verebileceği düşünülürdü. Bununla birlikte Kreşinlerin eski dinlerinde totemizm¹⁹, animizm²⁰ gibi inançların kalıntılarını görmek de mümkündür (Aydın, 2005:30).

6. Kreşinlerin İbadetleri

Kreşinler, kendi inanışları yanında zaman içerisinde Hıristiyanlığı da kabul etmişlerdir. Günümüzde Ortodoks Kilisesinin ibadet ve ayinlerini tatbik ettikleri bilinmektedir. Bilindiği üzere Hıristiyanlığın ekme-kırap ayini,²¹ vaftiz, kilise nikâhı, rahip takdisi, günah itirafı,

¹⁸ Yasaklar

¹⁹ Nadir çam ağacı (Tengri ağacı).

²⁰ Animizm kelimesi, geniş anlamda bir “hayati güç” veya “Ruh”a inanmayı belirten inançlar bütünüdür.

²¹ Evharistiya

Pazar günleri veya dini bayramlarda Kiliseye gitmek, vaftiz yürüyüşü yapmak, sabah-akşam dua okumak gibi ibadetleri mevcuttur (Gündüz, 1988:170). Kreşinler ise Ortodoksluğu kabul etmelerine rağmen bu ibadetlerin çoğunu uygulamamaktadırlar. Kreşinlerin bazıları ara sıra Kilise'ye gitseler de, kendilerinin de ifade ettiği gibi, genellikle bunu dini amaçla yapmamaktadırlar. Nitekim bazı Kreşinler Kilise'ye, kendileriyle aynı ırktan geldikleri kabul edilen Müslüman Tatarlardan farklı olduklarını göstermek amacıyla gitmektedirler (Yusipova, 2003: 94).

7. Kreşinlerin Törenleri

Kreşinlerin törenleri, (doğum, evlilik ve ölüm gibi) geçiş törenleri ve (yıl dönümleriyle ilgili olan bayramları ve gelenekleri gibi) takvime bağlı törenler olmak üzere iki grupta incelenebilir. Kreşinler takvime bağlı törenlerini her yıl belli bir tarihte yaparlar. Geçiş törenleri ise belli bir zamana bağlı olmadan uygularlar (Yusipova, 2003: 95).

a) Geçiş Törenleri

Kreşinlerin geçiş törenlerini doğum, evlilik ve ölümle ilgili uygulamalar olarak üç gruba ayırmak mümkündür. Bu törenler fazla araştırılmadıklarından haklarında fazla bilgi de bulunmamaktadır. Ayrıca geçiş törenlerinin uygulanışı da Kreşin gruplarına göre farklılık arz etmektedir. Genel olarak geçiş törenleri aşağıdaki şekilde uygulanmaktadır.

(1) Doğum ve Doğum Sonrası İle İlgili İnanış ve Uygulamaları

İnsanlar, topluma yeni üyelerin gelmesine her zaman önem vermiş ve bu süreci büyük bir sevinçle karşılamışlardır. Türk toplumu da doğumu genellikle sevinçle karşılamış ve bu yüzden çeşitli şenlikler düzenlemişlerdir. Dünyaya yeni gözlerini açan çocukla ilgili olarak da çeşitli inanış ve uygulamalarda bulunmuşlardır (Arık, 2012: 86).

Dolayısıyla Kreşinlerin hayatlarında doğum önemli bir yere sahiptir. Bebeğin doğum anında ebe (kendem ebi) çağrılır. Ebe doğum sonrasında bebeğin göbeğini keserek onu yıkar. Daha sonra çocuğun doğumunu kutlamak için tüm akrabalar çağrılır ve "bebi tue" (çocuk düğünü) veya "keçtine" olarak adlandırılan ziyafet verilir. Bu

ziyafette, doğumu kutlamak için hamur işi ve lapa türü çeşitli yiyecekler hazırlanarak gelen misafirlere ikram edilir. Çocuk ziyaretine gelen misafirler çocuk için kıyafet ve bez gibi hediyeler getirirler. Kreşinlerin yaptığı bu uygulamayı halen Kazan Tatarları da yapmaktadırlar.²² Aynı zamanda Kreşinlerin çocuk doğumunda kendilerine özgü bir uygulamaları da mevcuttur. Mesela ailede daha önce bebek öldüyse, aile yeni doğan bebeği kötü ruhlardan korumak amacıyla “bebeği satış töreni” (“Satukay”/ “Satıy”/ “Satıbal”) icra eder. Bunun için ailenin komşusu veya bir akrabası evin penceresinden para ödeyerek bebeği alır. Bu törenden sonra bebek kendi ailesinde kalsa da, satın aldığı kişinin çocuğu olarak bilinir. Böylece bu töreni uygulayan Kreşinler, bebeğin annesine musallat olduğuna inandıkları kötü ruhları doğan bebeğin bu kadına ait olmadığına inandırdıklarını düşünerek, bu ruhları aldatmaya çalışırlar. Bazı Kreşinler de, doğan bebeğe aynı amaçla “çöpte bulunan” veya “çöp” anlamına gelen Çuppi ismini verirler. Çocuk doğumdan bir hafta ya da on gün sonra ailesi tarafından, vaftiz edilmek üzere kiliseye götürülür. Kilisedeki vaftiz töreni için bir vaftiz Rus anne (Uriseni, krusan) ve bir vaftiz Rus baba (Uriseti, krusat) seçilir. Vaftiz töreni Ortodoks Hristiyan Ruslardaki gibi yapılmaktadır (Bayazitova, 1997: 131-133). Çocuğun öz annesi veya vaftiz annesi olacak kişi bebeği kiliseye ibadetin yapıldığı esnada götürür. Bir kovada ılık su getirilir. Bu su, kilisede bulunan büyük gümüş vaftiz leğene boşaltılır. Bebek papaza verilir. Papaz kendi dini kitabında bebeğin doğduğu ayda hangi Hristiyan azizlerin doğduklarına bakarak onlardan birinin ismini seçer. Sonra da bebeği suyun içine indirir ve seçilmiş azizin ismini söyleyerek onu vaftiz eder. Bu tören sırasında Ortodoks duaları okunur. Papaz bebeği çabucak sudan çıkardıktan sonra babasına verir. Babası da onu bir battaniyeye sarar (Bayazitova, 1997: 131-133). Daha sonra papaz, vaftiz ettiği çocuğun doğum tarihini, adını-soyadını ve anne babasının isimlerini kendi defterine yazar. Böylece tören bitmiş olur ve ailesi çocuğunu evine götürür. Ailesi bebeği eve getirdikten sonra, vaftiz anne-babasını da çağırır, onlara yemek verir. Yemek sırasında şarkılar söylenir. Vaftiz töreninden sonra çocuğun gerçek ailesi ve vaftiz anne-babası birbirine “kum” ve “kuma” der.²³ Vaftiz anne-babası da

²² Müslüman olan Tatarlar

²³ Rusça olan kum-kuma kelimeleri, ruhani akraba anlamına gelir ve Kreşin kültürüne de Hristiyanlık sayesinde girmişlerdir.

çocuğun sonraki hayatında ona karşı sorumluluk taşır. Çocuk hayatında karşılaştığı zor anlarda onlardan da yardım ister (Bayazitova, 1986: 142).

(2) Evlilikle İlgili İnanış ve Uygulamaları

Evlilik, kadın ile erkeğin yaşamlarını birlikte sürdürmelerini sağlayan ve temel amacı aile kurmak olan yasal ve toplumsal bir akittir. (Topçuoğlu, 2010:80). Hıristiyanlıkta Tanrı'nın insanı bir kadınla bir erkekten yaratmış olması,²⁴ evlenmenin ilk kaynağı olarak kabul edilmektedir (Pavlusun Efesoslulara Mektubu, 5/22-23).

Kreşinlerde evlenme yaşı erkeklerde 26-27, kızlarda ise 18-22'dir. Evlilik genelde birbirini takip eden üç aşamalı bir törendir. Bunlar dünürlük ile gelin ve damadın evinde gerçekleşen törenlerdir (Arık, 2012: 89). Kreşinlerde ilk önce kızın ailesine dünür²⁵ gönderilmesiyle başlanır (Bayazitova, 1997: 1). Dünürler, damat olacak delikanlıyı yanlarında getirir (Zingarov, 1993: 4). Genellikle kız isteme işi Rusların bayramı olan Pıtrau (Petrov den') gününde yapılır (Bayazitova, 1986: 154).

(3) Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamaları

Evensel bir gerçek olan ölüm, kendisiyle müşahede ya da düşünce planında karşılaşan her insanda belli bir tepkiyi açığa çıkarır. İlk bakışta ölüm insana tabii bir olay gibi görünse de, herkes böyle bir gerçek karşısında kendisini kolayca boyun eğmeye hazır hissetmez. Fakat ölümü inkâr eden de onu kabul eden de aynı şuurdur. İnsan suuru ölümü, "yok olma" olarak inkâr edebilmesine rağmen, onu büyük ve önemli hadise olarak da kabullenmektedir. Ölümün anlamının bir kültürden diğerine, devirden devire nispi olarak değiştiği görülmektedir. Geleneksel kültürler ölümü bir son olarak değil, yeni bir hayatın başlangıcı olarak görmüşler; hayatı, daha sonra bir başka varoluş biçimiyle yer değiştirecek bir sürekliliğin parçası olarak kabul etmişlerdir (Hökelekli, 1991: 152-154). Ölüm ve ölüm

²⁴ Hıristiyanlıkta da iffeti korumanın ve nesli sürdürmenin yolu evlilikten geçmektedir. "Evlenen kadın kocasına, Rabb'ine tabi olduğu gibi tabii olacaktır.

²⁵ Tatarca, "dimçe", "yauçı", "başkoda", "menderlerle kunak".

sonrasıyla ilgili inanışlar belli ölçüde insanların dini anlayışını yansıtır. Bu yüzden Kreşinlerin dini hayatlarında da ölüm ve ölüm sonrası ile ilgili inanışların önemli bir yeri vardır.

(a) Ölü İle İlgili İşlemler ve Cenaze Töreni

Kreşinler “*Ecelsiz (nedensiz) ölüm olmaz*” derler. Ölümün nedeni ise çoğu zaman hastalıktır. Ölüm (ölüm saati-agoniya) yaklaştığı anda hasta kimsenin ağzına su dökülür. Bu merasim ruhun bedenden rahat ayrılabilmesi ve dua edebilmesi için yapılmaktadır. Aksi takdirde suyu şeytan vereceği şeklinde bir inanç vardır. Eğer hasta su içebilecek durumda değilse o zaman dudakları ıslatılır.²⁶ Genel olarak hasta olan herkes ölüm öncesinde dışarı (sokağa) çıkmak ister. Onun bu isteğini mutlaka yerine getirmek gerekir. Çünkü onun (hastanın) ruhu yaşadığı evi ile vedalaşmak ve son defa aydınlığı görmek ister. Aynı zamanda hasta kimseyi dışarıya ellerde taşıyarak çıkarmak gerekir. Yoksa ruh bedenden ayrılmaz ve hasta birkaç gün daha ölüm acısı çeker.²⁷

İnanişta göre ölen kimsenin ruhunu almaya mezarlıktan ölen ataları ve akrabaları gelir. Fakat onları hiç kimse göremez.²⁸ Ama ölecek kimse her zaman onları görür ve onlara isimleri ile hitabet eder. Bazen onların yürüyerek bazen de at ile geldiklerini söyler. Ölmüş ata veya akrabalar, ölmek üzere olan kimsenin ruhunu almaya geldikten sonra ruh beden içinde uzun zaman kalmaz. Ruh birkaç defa ağızdan çıkmak ister, fakat bedeni ve ağlayan yakınlarını bırakmaktan da korkar. Bu yüzden tekrar bedene döner. Sonunda bedenden hafif bir kelebek gibi ayrılır ve omuza konar. Fakat çocuklardan, bekâr erkek ve kadınlardan ruh çok çabuk çıkar. Nitekim onların günahsız oldukları kabul edilir. Ruh bedenden ayrıldıktan sonra bir miktar daha evde kalır. Bedenine bakarak : “*Ben nasıl bu büyük bir et parçasını taşıdım*” diye kendi kendine sorar (Matv’ev, 1899: 243-245).

²⁶ Bu merasimi Müslüman Tatarlar da uygulamaktadır.

²⁷ Bu merasimi uygulamayınca çoğu zaman hasta kimsenin ruhu bedenden çıkamamıştır. Hasta sokağa çıkarıldıktan sonra ruh beden ayrılmıştır. Bu olaya “jan bülenu”, yani ruhun bedende tutulması derler.

²⁸ Eskiden her köyde görülemeyen şeyleri görebilen bir kadın bulunurdu. Bu kadınlar bu ruhları görebilmektedir.

Hıristiyanlaştırılmış Tatarlar: Kreşinler

Kreşinler, genel olarak ölen kişiyi Hıristiyanlık kurallarına göre gömerler. Bununla birlikte cenaze törenlerinde Hıristiyanlık dışındaki çeşitli dini inanışların da izlerine rastlanmaktadır. Farklı kültürlerin etkisiyle oluşmuş cenaze geleneğine göre ölen kişi için önce tabut hazırlanır. Söz konusu kişinin gerçekten öldüğünü öğrendikten sonra onu yıkarlar. Ölüyü yıkamak için üç kişi su getirmeye gönderilir. Şayet iki kişi giderse, gidenler üçüncü kişinin yerine de ellerinde tencere götürürler. Suyu önce haç şeklinde ip indirilir ve üç kova su doldurulur (Bayazitova, 1997: 133-144). Erkeği erkek, kadını kadın, çocuğu ise kim isterse (çoğu zaman kadınlar) yıkar.²⁹ Ölünün yıkanıldığı su temiz yere dökülür. Ölü yıkandıktan sonra kefen (kipen) sarılır, ancak hemen defnedilmez (Bayazitova, 1986: 167).

Yıkama merasimi bittikten sonra ilk anma töreni yapılır. Masaya beyaz veya farklı renkte temiz masa örtüsü serilir. Mayasız ballı hamurdan pide (elbe)³⁰ yapılır. Herkes anma töreni esnasında masaya gelir ve ölen kimsenin ismini söyleyerek "teyabersen"³¹ der. Aynı zamanda bazıları ikona önünde mum yakar ve dua eder. Anma töreninden sonra bazı akrabaları gider. Kalanlar ise cenazenin yanında nöbet tutar. Akşam olunca herkes ayrı ayrı ölen kimseye yaklaşır ve yüzüne bakar. Eğer yüz ifadesi sakin ve gözleri kapalıysa bu iyi demektir. Fakat gözleri açık ve yüz ifadesi korkulu ise akıbeti kötü olacak demektir (Matv'ev, 1899: 247). Genelde cenaze yanında üç gün nöbet tutulur. Bu üç günün akşamlarında ise tabutun yanında şarkı söylenir. Tabutun yanında balta ile üç defa daire çizilir, sonra bu balta doğu tarafına atılır. Hangi gerekçeyle yapıldığını tespit edemediğimiz bir uygulama olarak bir tavuk yakalanır ve ayakları birbirine bağlanarak cenazenin bulunduğu odada zıplaması sağlanır. Daha sonra bu tavuk yalnız yaşayan yaşlı bir kadına verilir (Bayazitova, 1997: 133-142). Bu üç gün içerisinde Cenaze evine gelenler yukarıda bahsedilen pidelerden çoğunu yer ve ölüyü anarlar. Pidenin kalan kısmı ise ölünün sol koltuk altına konulur (Bayazitova, 1986: 164).

²⁹ Yıkayan kimseye ölenin elbisesi verilir. Aynı zamanda ölüyü yıkadığı zaman kullanılan bulaşığı da verirler. Eğer bu bulaşık verilmezse ölen kimsenin diğer dünyada bulaşığı olmayacaktır.

³⁰ Bu bide sadece bu anma töreni için yapılmaktadır.

³¹ Ruhun cennette olsun.

Cenazeyi evden çıkarmadan önce, tavada ekşi hamurdan ince pide (lepeşka) veya ekmeği pişirirler. Bu ekmeği beyaz bir bezin içine sararak üzerini ipe bağlarlar. Cenazeyi mezara götürürken bu pideyi ilk karşılaştıkları insana verirler (Bayazitova, 1997: 133-142). Cenazeyi mezara götürdükleri esnada bir kişi haç taşır. Bu haça havlular asılır. Cenazeye katılanlar mezarlığa ulaşınca kadar da toplu halde bazı ağıtlar okurlar. Havlular daha sonra cenazeye gelen insanlara dağıtılır (Matv'ev, 1899: 247). Kreşinlerde cenazenin defninden sonra eve dönenlerin beraberlerinde en az bir odun getirme geleneği vardır. Aynı gün cenazeden sonra genellikle tavuk veya bir başka hayvan kesilerek pişirilir ve gelenlere ikram edilir. Bazı Kreşin gruplarında ölüyü gömdükten sonra ölenin yakınları ve cenazeye katılanların hamamda yıkanması geleneği mevcuttur. Ölüyü gömdükten sonraki ilk akşam misafirler ölenin evinde toplanarak, ölünün yerini bulması ("urın sa'lau") töreni yapılır ve bu tören esnasında, gece boyunca ağıtlar (akibet beyeti) okunur. Aynı saatlerde ölünün mezarı başında da ağıtlar okunur. Ölünün başında okunan bu ağıtlar üç gün üç gece devam eder ve bu uygulamayla ölenin ruhunun teselli edildiğine inanılır (Bayazitova, 1997: 133-142).

Kreşinlerde ölen kimse için ilk günlerde yapılan bu törenler yanında kırk gün boyunca devam eden bazı törenler de bulunmaktadır. Mesela bu çerçevede ölen kişinin üzerinde öldüğü yatağı kaldırılmaz, yatağın başına bir havlu asılır. Yatak ve havlu bu şekilde kırk gün boyunca kalır.³² Ayrıca ölümünün üçüncü, dokuzuncu ve kırkıncı günlerinde ölenin anma günleri yapılır (Bayazitova, 1997: 133-142). Bu tören ölenin ölüm yıl dönümünde de tekrarlanır. Bu törenlerde ölen kimse adına yemekler verilir, yeniden ağıtlar yakılır. Bazı yörelerde Kreşinler bu anma yemeklerini ölenin mezarı başında yapabilirler. Bu amaçla mezara börek, yumurta, ekmeği ve başka yiyecekler bırakılır. Bu suretle mezara gelenlerin ölen kişiyi iyi sözlerle anmaları amaçlanır (Bayazitova, 1997: 133-142).

³² Kreşinler bunu, ölenin ruhunun kırk gün boyunca eve geldiğini inandıkları için yaparlar.

(b) Anma Törenleri

Kreşinlerde ölüleri anma törenleri:

- Aile içindeki özel anma törenleri,
- Özel durumlarda yapılan anma töreni,
- Yıllık toplu anma törenleri şeklinde üçe ayrılmaktadır.

Kreşinler aile içinde de özel anma törenleri düzenlerler. Bu törenin ilki ölüyü gömdükten sonraki gün yapılır. Ölümü takibeden 3. (öçöse-üçü), 7. (cidese-yedisi), 40 (kırkı) günlerinde ve yıldönümünde de törenler düzenlenir. Kreşinler ölümden sonra yaptıkları bu anma törenlerinden özellikle kırkıncı güne denk gelene büyük önem verirler. Kırkıncı günde yapılan törene, ölenin tabutunu yapan kişi de çağrılır. Çeşitli yiyecekler yanında -ölenin kırkı olduğu için- o gün kırk tane fincan tabağı boyutunda yuvarlak ekmek (gerde) yapılır (Bayazitova, 1986: 163,165). Yine kırkıncı günde ölen için kan akıtmak gerektiğine inanılır ve dua okuyarak altı aydan küçük olmayan bir dişi koyun kesilir. Kesilecek olan koyunda hiç bir işaretin bulunmaması ve koyunun beyaz renkte olması tercih edilir. Ayrıca kesilen koyunun kemikleri de mezara götürülür ve orada kimsenin göremeyeceği şekilde saklanır. Kreşinler, ölen için yaptıkları bu yemeklere konuklar yanında ölenin ruhunu da çağırırlar. Ölen kişinin ruhunu çağırmak için (jan çakıru), ellerinde yastık tutarak mezara giderler (Bayazitova, 1997: 133-142). Mezardan döndüklerinde, çağrılan ruhun döndüğünü ifade etmek amacıyla “döndü” diyerek, üzerine ölenin ruhunun oturduğuna inanılan yastığı evin köşesine koyarlar. Hazırladıkları masaya ölen kişinin ruhu için de yemek (gerde) ve sandalye koyarlar. Yemeğin sonunda tüm misafirler ayağa kalkar ve “bağıt jitte ozatırğa” (uğurlama zamanı geldi) derler. Bundan sonra herkes evin bahçesine çıkar. Bahçeye bir sandalye çıkarır ve onun üzerine ölünün ruhunun oturduğu yastığı koyarlar. Yastık üstüne ölünün ruhunun yediğine inandıkları yemekleri ve su bardağını da koyarlar. Bahçede toplanan misafirler sırayla yemeğin tadına bakar ve içlerinden “bu cennet yemeği olsun, tok gezsın” derler. Bu duaya da, yaptıkları törene de “tebersen itü” adını

verirler.³³ Bu duadan sonra yemeği yüksekçe bir taş veya duvarın üstüne koyar ve sokağa çıkararak, sokağın bitimindeki ilk evin köşesine kadar ölünün ruhunu uğurlarlar. Ölünün ruhunun doğu tarafa gideceğine inanıldığı için bu uğurlama sırasında herkesin doğu tarafa bakması istenir (Urazmanova, 1993: 90).

Kreşinler, ölenin kırkında yaptıklarına benzer büyük anma törenlerini ölenin ölüm yıldönümünde de tekrarlarlar. Ölenin birinci ölüm yıl dönümünde yapılan bu törenler (“olo aşitü”, “aşbirü”) olarak adlandırılır ve bu günde de büyük bir ölü aşı verilir. Çuvaş asıllı Kreşinler ise kişinin birinci ölüm yıldönümünde ölünün mezarına direk (bagana beyreme) koyarlar. Kreşinler, her ölen kişi için, o kişilerin ölüm yıldönümlerinde yaptıkları bu töreni Paskalya ve Apukurya gibi kutlamaları öncesinde de bütün ölüleri için ortak olarak kutlamakta ve önceki bireysel anmalara benzer törenler yapmaktadırlar. Senelik olan bu anma törenlerine farklı Kreşin gruplarında “tügem”, “tügem-çegem” veya “tügü” adı verilir. Bu törenin yapılacağı gün tüm köy halkı mezarlığa gider ve mezar taşları üzerine çeşitli yiyecekler bırakılır. Kutlama zamanları aynı olduğundan, bu törenler sonradan Paskalya, Apukurya vb. anma günleri adını almışlardır (Bayazitova, 1986: 165-168).

136

İİBF Dergi
36/2
Aralık
December
2017

³³ Bazı Kreşin gruplarında ölen kişiyi anma uygulaması farklı şekilde yapılır. Bu farklı uygulamalarda ölenin ruhunun anmak için ölü evine gelenler, bu anma töreninde yenilecek yemekleri kendileri yaparak yanlarında getirirler. Bu yemekler arasında mutlaka ekşi hamurdan yapılan ince pide (tabikmek) veya ince mayasız ekmek (küzikmek), şeker ve kurabiye yer almalıdır. Daha önce bu törene katılan misafirler arasında yaşlıbir kadın seçilir. Bu kadın getirilen yemekleri üç tabağa ayırır. Bu tabakların ilkinden ölenin ruhu (“jan tabağı”), ikincisinden yetimler (“uşa tabağı”), üçüncüsünden ise yaşlılar (“kartlar tabağı”) yer. Yemeği tabağa hazırlama anlamına gelen bu törene “tabak jasau” denir. Yemeği katılanlar misafirler üçüncü tabaktaki yemeklerin tadına bakarak içinden tebersen duayı okurlar. Ölünün ruhun tabağıdaha sonra evin çatısına veya herhangi yüksek bir konulur. Yetimler tabağıise köydeki yoksullara dağıtılır. Bu tören yürüten kadına başörtü (jaulık) veya havlu (bister) gibi hediyeler verilir.

SONUÇ

Günümüz Türk dünyasının değişik bölgelerinde çeşitli din ve inançlara mensup halklar yaşamaktadır. Bu halklardan birisi de Kreşinlerdir. Kreşin halkı Ortodoks Hıristiyan olarak bilinmektedir. Fakat onlar kendi öz dini yaşayışlarında Hıristiyan ibadetlerini uygulamaktan ziyade Hıristiyanlık öncesine, hatta İslam'a ait olan bazı ibadetleri yerine getirmektedirler. Günümüzde bu geleneksel ibadetler Ortodoks Kilisesi takvimine göre yapılmakta ve Hıristiyan adı taşımaktadırlar.

Tarihçiler Kreşinlerin, Rusların Kazan bölgesi ve çevresinde Hıristiyanlaştırmış oldukları Tatarlardan ve diğer bazı etnik topluluklardan oluşan bir grup olduklarını ileri sürdüklerini belirtmektedirler. Bunlardan, 1731 yılında Vaftiz Bürosu kuruluncaya kadar vaftiz edilmiş olanlarını "eski", bu tarihten sonra vaftiz edilenleri ise "yeni" Kreşinler olarak adlandırmaktadırlar. Tarihçilere göre Müslümanlığa dönme hareketleri esnasında Yeni Kreşinler tekrar İslam'a dönmüş; erken dönemde vaftiz edilmiş Eski Kreşinler ise Hıristiyanlıkta kalmışlardır.

KAYNAKLAR

Arık, Durmuş (2006)“Türk Kültürünün Farklı Bir Boyutu Olarak Kreşin-Hiristiyan Tatarların Dini İnanışları," Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C 47, S 1, Ankara 2006, s. 67-86

Arık, Durmuş (2008) “Tatar Türkleri Arasındaki Hiristiyanlar: Kreşinler”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C XLIX, s. 57- 75

Aydın, Mehmet, (2005). Ansiklopedik Dinler Sözlüğü. Konya: Din Bilimler Yayınları.

Bayazitova, Flera, (1986). *Govori Tatar – Kryaşen V Sravnitel'nom Osvetşenii*. Moskva: Nauka Yayınları.

Bayazitova, Flera, (1993). “*Traditsionnyye Obryadı Narodnyye Verovaniya Mol'keevskih Kryaşen na Fone Dialektного Yazıka*”. Kazan: Akademiya Nayuk Tatarstana İstitut Yazıka, Literaturii İstorii im. G. İbragimova yayınları.

Beydili, Celal, (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*,Ankara: Yurt Yayınevi,.

D. Kaya, Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara 2007

Denisov, L.V.(1959), *Religiozne verovaniya Çuvaş*. Çeboksarı: İstoriko-Etnografıçeskie Oçerki.

Ergun, Metin (2000) “Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları”, Ankara Milli Folklor Yayınları, S 47, 22 – 30

Gündüz, Şinasi, (1988). *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.

Güngör, Harun, (2007). *Geleneksel Türk Dininden Anadolu'ya Taşınanlar*.Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Hökelekli, Hayati (1991) “Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi”, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 3, 152-154

İbn Fazlan; (Çev.)Şeşen, Ramazan (1995). *Seyahatname.*, İstanbul.

Hristiyanlaştırılmış Tatarlar: Kreşinler

İshakov, Damir, (1993) *“Mol’keevskiyе Kryaşeni: Problema Formirovaniya i Demografiçeskoje Razvitiye v XVIII-naçale XX vv”*. Kazan:Akademiya Nauk Tatarstana İstitut yazıka, literaturı İstorii im. G. İbragimova yayınları.

İshakov, Radik, (2014). *Oçerki İstorii tradisionnoy kulturi i religiosnosti Tatar – Kryaşen (XIX – naç. XX vv.)*, İstitut İstorii im. Ş.Mardjani Akademii Nauk RT, Kazan 2014

Kaşgari, Mahmut; (1990). *Dîvânü Lûgati’t-Türk*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kurat, Akdes Nimet, (1987). *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917’ye kadar*. Ankara: Basımevi yayınları.

Matv’ev, S. M., (1988) *“Pogrebal’nie i pominalnie obryadı kreshennix tatar Ufımskoy gubernii”*, *İsvestiya Obwestoa Arheologii, İstorii i Etnografii Pri İmperatorskom Kazanskom Universitete, Tom XV*. Kazan:Tipografıya İmperatorskago Kazanskago Universiteta.

Melikşvili, G.A., (1965) *K voprosu o drevneyshem naselenii Gruzii, Kavkaza i Blijnego Vostoka*. Tbilisi.

Mircea Eliade, (Çev. Mustafa Ünal), *Dinler Tarihi (İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi)*, Serhat Kitabevi, Konya 2005

Muhammetşin, Yulduz, (1977). *Tatarı-Kryaşeni İstorikoEtnografiçeskoje İssledovaniye Material’noy kul’turi, seredina XIX- naçalo XX v..* Moskova: İzdatel’stvo Nauka .

Schimidt, P.W.; Çev. S. Buluç, (1966). *“Türklerin Dini”*. İstanbul Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,

Şarafutdinova, A.G., (2016). *İndoeuropeyskie Antetsdentı Kra - , Krs - En, Gruz, Krazana Kaak Arhetıpı Tyurskogo Etnonima Kryashen, Moskova Problemi Vostokovedeniye, 3 - 11*

Topçuoğlu, Ali Aslan (2010) *“Yahudilik-Hristiyanlık ve İslâm Hukuku’na Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı”*, Samsun Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C10, S 2, 79 - 120

Urazmanova, R. K., (1993). *“Godovoy tsikl obtşestvennih obryadov i prazdnikov Mol’keevskih Kryaşen: Pohoronno- Pominal’naya Obryadnost’”*. Kazan: Akademiya Nayuk Tatarstana İstitut yazıka, literaturı İstorii im. G. İbragimova yayınları.

139

İİBF Dergi
36/2
Aralık
December
2017

Yusipova, Mileuša (2003) "İdil-Ural Bölgesinde Hıristiyanlığın Yayılması Üzerine Bir Araştırma", Y. Lisans Tezi, Ankara: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zingarov, V. "Kereşen Tue", Çallı Kereşen Süze, 4 - 10